

KIYI EGE NEOLİTİK ÇAĞ ÇÖMLEKÇİLİĞİ'NDE HALKA DİP GELENEĞİ

THE RING BASE TRADITION OF NEOLITHIC POTTERY OF THE COASTAL AEGEAN

ALİ OZAN*

Özet: Ege Gübre Neolitik Yerleşimi'nde yapılan arkeolojik kazıların sonuçlarına göre, Kıyı Ege Neolitik Çağ çömlekçiliğinde halka dip geleneği de vardır. Ancak diğer Kıyı Ege Neolitik yerleşimlerinde halka dipler nadir örneklerdir. Bu çalışmada yerleşimler arasında çömlekçilikte görülen bu farklılığın nedenleri ve Ege Gübre Yerleşimi bağlamında halka diplerin Kıyı Ege Neolitik Çağ çanak çömleğinde kronolojik bir değeri bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Kıyı Ege yerleşimleri, arkasından Ege Gübre Yerleşimi anlatılmıştır. Kıyı Ege Neolitik Çağ yerleşimleri ve Ege Gübre Yerleşimi'nde ortaya çıkarılan halka dipler incelenmiştir. Bunlar Kıyı Ege'nin yakın çevresinde yer alan Neolitik kültür bölgelerindeki yerleşimler ile karşılaştırılmıştır. Bu değerlendirmeler halka diplerin Kıyı Ege'de M.Ö. VII. binyılın sonunda ortaya çıktığını ve bunun belki de Kıyı Ege'ye yeni gelen topluluklar ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Abstract: From archaeological excavations in the Neolithic settlement of Ege Gübre, there is a 'ring base' tradition within coastal Aegean Neolithic pottery. However, ring bases are rare finds from other Neolithic settlements of the coastal Aegean. In this paper the reason for the dissimilarities between the Neolithic settlements in terms of their pottery traditions and if the ring bases from Ege Gübre have a chronological marking value for Neolithic Age pottery of the coastal Aegean is investigated. The Neolithic settlements of the coastal Aegean and the Neolithic settlements of Ege Gübre were investigated and the ring bases unearthed in the Neolithic settlements of the coastal Aegean and the Neolithic settlement of Ege Gübre were examined and compared to other settlements in Neolithic cultural regions around the coastal Aegean. These investigations lead to the conclusions that ring bases appeared in the coastal Aegean at the end of the VII millennium B.C. and their appearance was probably related to the arrival of newcomers into this region.

Anahtar Kelimeler: Kıyı Ege • Neolitik Çömlekçilik • Ege Gübre Neolitik Yerleşimi • Halka Dip

Keywords: Coastal Aegean • Neolithic Pottery • The Neolithic Settlement of Ege Gübre • Ring Base

Kıyı Ege'de Neolitik yerleşimler ilk kez 1960'lı yıllarda yürütülen yüzey araştırmaları ile tespit edilmiştir. Ancak bu bölgedeki Neolitik yerleşimlerin buluntu gruplarına, mimarisine ve tarihlerine ilişkin ayrıntılı verilerin elde edildiği arkeolojik kazılar 1990'lı yıllarda başlamıştır. Bu durumun doğrudan sonuçları, 1960'lı yıllarda yüzey araştırmaları ile bilim dünyasına sunulan Kıyı Ege Neolitik kültür öğelerinin yakın çevrede, özellikle de Göller Bölgesi'nde gerçekleştirilen kazılar üzerinden tanımlanmasıdır. Buna karşın, Ulucak Höyük ile başlayan ve diğer yerleşimlerle sayısı artan arkeolojik kazılar, Kıyı Ege Neolitik kültürünün gelişimine ve buluntu topluluklarına ilişkin önemli bilgiler ortaya koymuştur. Bununla bağlantılı olarak, Kıyı Ege Neolitiği diğer bölgelerde bulunan Neolitik kültürler üzerinden tanımlanan yan bir öge olmaktan kurtulmuş, diğer kültür bölgeleri ile karşılaştırılabilir bir nitelik kazanmıştır. Nitekim Kıyı Ege yerleşimlerinden elde edilen veriler ve 14C analizleri, Neolitiğin neredeyse 1000 yıl kadar sürdüğünü, bu zaman zarfında çanak

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli. aliozan@pau.edu.tr

çömleğin ve mimarinin kesintisiz bir gelişim gösterdiğini ortaya koymuştur. Mimari ve çömlekçilik bu 1000 yıllık süreçte belirli değişimler geçirmiş ve bu değişimler genel olarak Kıyı Ege yerleşimlerinin tümünde yaşanmıştır. Ortak bir kültürel yapı bulunmasına rağmen mimari, çanak çömlek ve diğer buluntu gruplarının tamamen aynı niteliklere sahip olduğunu söylemek olası değildir. Kültürün diğer öğelerinde olduğu gibi çömlekçilikte de paylaşılan birçok özelliğin yanı sıra bazı farklılıklar bulunur.

Bu makalede, Ege Gübre Yerleşimi'nin Neolitik tabakalarında ortaya çıkartılan çanak çömleklerin diğer Neolitik Kıyı Ege yerleşimlerinde bulunanlar ile farklılıkları halka dipler üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Halka diplerin Kıyı Ege Neolitiği'ndeki yeri, kronolojik bir anlamı bulunup bulunmadığı ve bu tür diplerin hangi Neolitik kültür bölgeleriyle ilişkili olduğu araştırılacaktır.

Kıyı Ege Neolitik Yerleşimleri

Kıyı Ege'de doğu-batı yönünde uzanan dağ arası ırmak havzaları, İç Ege kesimi ile Kıyı Ege'nin sınırlarını belirleyen plato kesimine değin uzanır. Neolitik yerleşimlerin kıyıdan, hatta adalardan başlayarak ırmak havzaları boyunca iç kesimlere yayıldığı görülmektedir (fig. 1). Söz konusu yerleşimlerin yer seçiminde, su kaynağı, hammadde, geçim biçimi gibi birden çok değişkenin rol oynadığı, bu değişkenlerden birkaçının bir yerleşimde diğerinden daha ön planda olduğu varsayımsal olarak ifade edilebilir. Bu yerleşimlerin ovalarda, dağlık kesime yakın yamaçlarda ve kıyıda olmak üzere üç grup altında sınıflandırabileceği görülmektedir. Kıyı Ege'de Neolitik Çağ'a tarihlenen arkeolojik kazılar ile belgelenmiş yerleşimlerin sayısı sınırlı olsa da yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş çok sayıda Neolitik Çağ höyük ve düz yerleşimi bulunur. Buna karşın arkeolojik kazıları yapılmış ve halen yapılmakta olan yerleşimler, Ulucak, Yeşilova, Ege Gübre, Çukuriçi ve Dedecik-Heybeli Tepe ile Sakız Adası'ndaki (Chios) Ayio Gala Aşağı ve Yukarı Mağaralar'dır. Bu yerleşimlerin ilk üçünden elde edilen mutlak tarihler¹, Kıyı Ege'de Neolitik yerleşimlerin M.Ö. VII. binyılın ilk yarısında ortaya çıktığını ve yerleşimlere M.Ö. VI. binyılın ikinci çeyreğine kadar yerleşildiğini işaret eder. Bu tarihlere göre Ulucak M.Ö. VII. binyılın ilk yarısında, Yeşilova M.Ö. VII. binyılın ortalarında, Ege Gübre Yerleşimi ise M.Ö. VII. binyılın sonlarına doğru iskân edilmiştir. Çukuriçi², Dedecik-Heybeli Tepe³ ve Ayio Gala Aşağı ile Yukarı Mağaralar⁴ gibi yerleşimleri ise çanak çömlek ve diğer buluntular üzerinden M.Ö. VII. binyılın sonu ile M.Ö. VI. binyılın başlarındaki birkaç yüzyıllık zaman dilimine yerleştirmek mümkündür. Kıyı Ege'de Neolitik yerleşimler farklı tarihlerde kurulmuş olsa da, yeni kurulan her yerleşimin diğerleri ile aynı kültürel öğeleri paylaştığı anlaşılmaktadır. Buna karşın mimari, çanak çömlek ve diğer buluntu topluluklarında bazı farklılıkların bulunduğu da belirtilmelidir. Kıyı Ege'de Ulucak'tan bilindiği üzere⁵ ilk yerleşimler, Akeramik Hacılar⁶ ile benzer şekilde çanak çömleksiz olarak başlamış M.Ö. VI. binyılın ortalarında veya hemen sonrasında çömlekçilik ortaya çıkmıştır. Çanak çömleğin

¹ Derin *et al.* 2009, 13; Çilingiroğlu *et al.* 2012, 141-142, 153; Sağlamtimur 2012, 202; Sağlamtimur – Ozan 2012, 240.

² Horejs *et al.* 2008, 95.

³ Herling *et al.* 2008, 20-21.

⁴ Hood 1981, 14 vd.

⁵ Çilingiroğlu *et al.* 2012, 141, 149.

⁶ Mellaart 1970a, 3 vd.

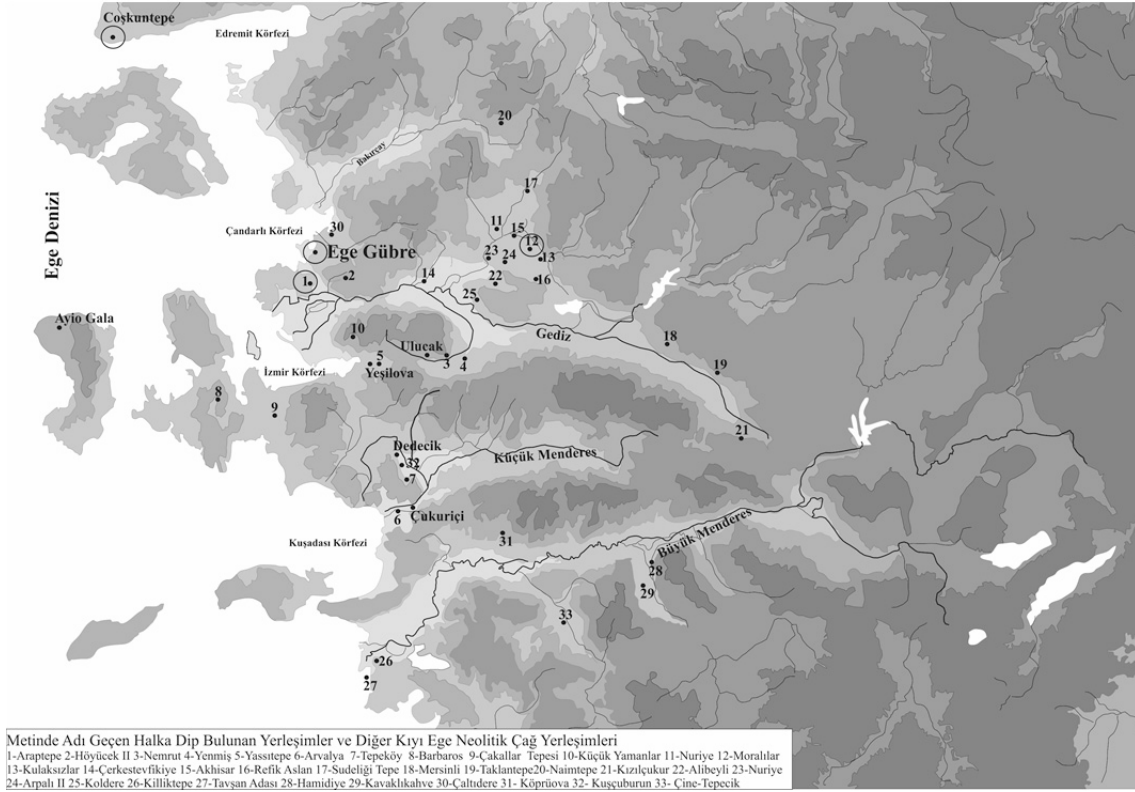

Fig. 1. Kıyı Ege Neolitik Çağ Yerleşimleri

kullanılmaya başlamasından sonraki süreçte gösterdiği gelişimi Ulucak⁷ ve Yeşilova⁸ üzerinden yerleşimlerin terkedildikleri zamana değin izlemek mümkündür. Ege Gübre Yerleşimi ise bu uzun kültürel silsilenin son 500 yıllık dönemini kapsar. Bu açıdan bölgenin en eski çanak çömlek özellikleri ancak Ulucak ve Yeşilova gibi eski tabakalara sahip yerleşimler üzerinden takip edilebilmektedir.

Ege Gübre Neolitik Yerleşimi

Ege Gübre Neolitik Yerleşimi⁹, İzmir'in Aliğa İlçesi'nin güneyinde, Kendirci Mevki Ege Gübre Fabrikası'nın sınırları içerisinde yer almaktadır. Yerleşim etrafı yüksek tepelerle çevrili çanak şeklindeki bir arazinin doğu kenarında yer alır. Batısında bulunan denize uzaklığı yaklaşık 1 km.'dir. Yerleşimde yürütülen arkeolojik kazılar ile günümüz tarla yüzeyinin ortalama 3-4 m. altında Neolitik Çağ'a tarihlenen bir yerleşim yeri ortaya çıkartılmıştır. Yerleşimin Neolitik ve Geç Kalkolitik tabaklarından alınan örneklerle yapılan 14C analizleri, Neolitik'in IV. tabakasının M.Ö. 6200/6100-6000 ve III. tabakasının M.Ö. 6000-5700 yılları arasında yerleşildiğini işaret etmektedir. Çanak çömlek ve buluntuların diğer Neolitik yerleşimlerle karşılaştırmaları üzerinden yapılan göreceli tarihlendirmeler de 14C tarihlendirmelerin sonuçlarını doğrulamaktadır. Geç Kalkolitik tabakanın çöp çukurlarından alınmış 14C örneklerinin sonuçları ise M.Ö. IV. bin yılın ilk yarısını göstermektedir. Hellenistik Dönem tabakasından gelen çanak çömlek ve sikkeler ise M.Ö. IV. yüzyıl ile M.Ö. II. yüzyıl

⁷ Çilingiroğlu 2012, 27 vd.

⁸ Derin 2007, 380-381.

⁹ Sağlamtımur 2007, 373 vd.; 2012, 197 vd.; Sağlamtımur – Ozan 2012, 223 vd.; Sağlamtımur – Ozan 2013, 587-597.

arasındaki tarihlere aittir. Yerleşimin Neolitik'ten antikçağa kadar uzanan zaman aralığında iskân görmüş yerleşim katlarında çeşitli buluntular ve çok sayıda çanak çömlek ortaya çıkartılmıştır. En geniş yerleşilmiş alan Neolitiğe tarihlendiğinden, en yoğun çanak çömleğin geldiği katlar bu döneme aittir.

M.Ö. VI. binyılın sonlarına doğru Ege Gübre'de kırmızı astarlı çanak çömleklerin oranı son derece yüksektir. Ege Gübre'de kırmızı astarlı çanak çömlekler IV. ve III. tabakalarda sırasıyla % 86 ve % 92 oranındadır. Diğer çanak çömlekler açık kahverengi, kahverengi, krem ve gri astarlıdır. Baskı bezemeli çanak çömlekler M.Ö. VII. binyılın sonu, M.Ö. VI. binyılın başlarında, yerleşimin III. tabakasında ortaya çıkar. Çanak çömleklerin hamuruna katkı maddesi olarak çoğunlukla küçük taşçık ve bitki daha az olmak kaydıyla mika ve kireç ilave edilmiştir. Çanak çömlek biçimleri diğer Kıyı Ege yerleşimleri ile benzerlik gösterir. Buna karşın, kırmızı astarlı çanak çömleklerin önemli bir yer tutmaya başladığı tarihler, bazı kap biçimlerinin oranı ve bazı çömlekçilik uygulamaları Ege Gübre ve diğer Kıyı Ege yerleşimlerinde tamamen aynı özellikleri sergilemez. Bu durumu Ege Gübre Yerleşimi çanak çömleğinde bulunan halka dipler üzerinden izlemek mümkündür¹⁰.

Kıyı Ege Neolitiği'nde Halka Dipler

Ege Gübre Yerleşimi'nin Neolitik Çağ çanak çömleğinde yaygın olarak disk, düz ayrıca halka dipler kullanılmıştır (fig. 2). En yoğun kullanılan dip biçimi disk diplerdir. Disk diplerin Ege Gübre III. ve IV. tabakalardaki oranı sırasıyla % 75 ve % 70'tir. Düz dipler IV. tabakada % 20'den III. tabakada % 7'lere değin inmiştir¹¹. Disk dipler Ulucak'ın Vb katında % 93 oranına sahip iken 4h yapı katından itibaren düz diplerin oranları düzenli olarak artmaya başlamış ve geç evrelerde % 80'lere ulaşmıştır¹². Ancak Ege Gübre'de aksi bir durum söz konusudur. Disk dipler her iki tabakada da yoğun olarak kullanılmış ve düz diplerin oranı hiçbir zaman disk dipler kadar olmamıştır. Üstelik erken tabakadan geç tabakaya geçilirken, Ulucak'ta görülenden farklı olarak, düz diplerin oranı azalmıştır. Halka diplerin Ege Gübre IV. tabakadaki oranı % 6 iken III. tabakada % 8'e ulaşmıştır. Ancak bunların çoğunluğu kısa halka diplerdir. Yüksek halka diplerin sayısı sınırlıdır. Halka dipler Ulucak çanak çömlek envanterinde yer alsada nadir örneklerdir¹³. Benzer türde diplerin Yeşilova'nın orta katlarında bulunduğu bilinmektedir¹⁴. Ancak Yeşilova'da da halka diplerin, dipler arasında önemli bir yer tutmadığı anlaşılmaktadır. Aynı tipte dipler, yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş Araptepe-Bekirlertepe¹⁵, Coşkuntepe¹⁶, Moralı¹⁷ ve Gökçeada'da bulunan Uğurlu¹⁸ gibi birkaç yerleşimden de bilinmektedir. Bu yerleşimlerden üçü, Ege Gübre gibi kıyıda veya kıyıya yakın bir konumda, Moralı ise Manisa Ovası'ndadır.

Neolitik Kültür Bölgeleri'nde Halka Dip Geleneği

Halka dipler Neolitik Çağ süresince Anadolu'da, birkaç bölge dışında çömlekçilikte sıklıkla kullanılır-

¹⁰ Ozan 2012, 88 vd.

¹¹ Ozan 2012, 202-207.

¹² Çilingiroğlu 2012, 62-63.

¹³ Çilingiroğlu 2012, 63.

¹⁴ Derin 2007, 380-381.

¹⁵ Lichter 2005, 65 fig. 2.

¹⁶ Seeher 1990, 12 figs. 1/34-35.

¹⁷ French 1965, 23 figs. 4/28-30.

¹⁸ Erdoğan 2001, 59 fig. 10/10; Erdoğan 2005, 98 fig. 1/6.

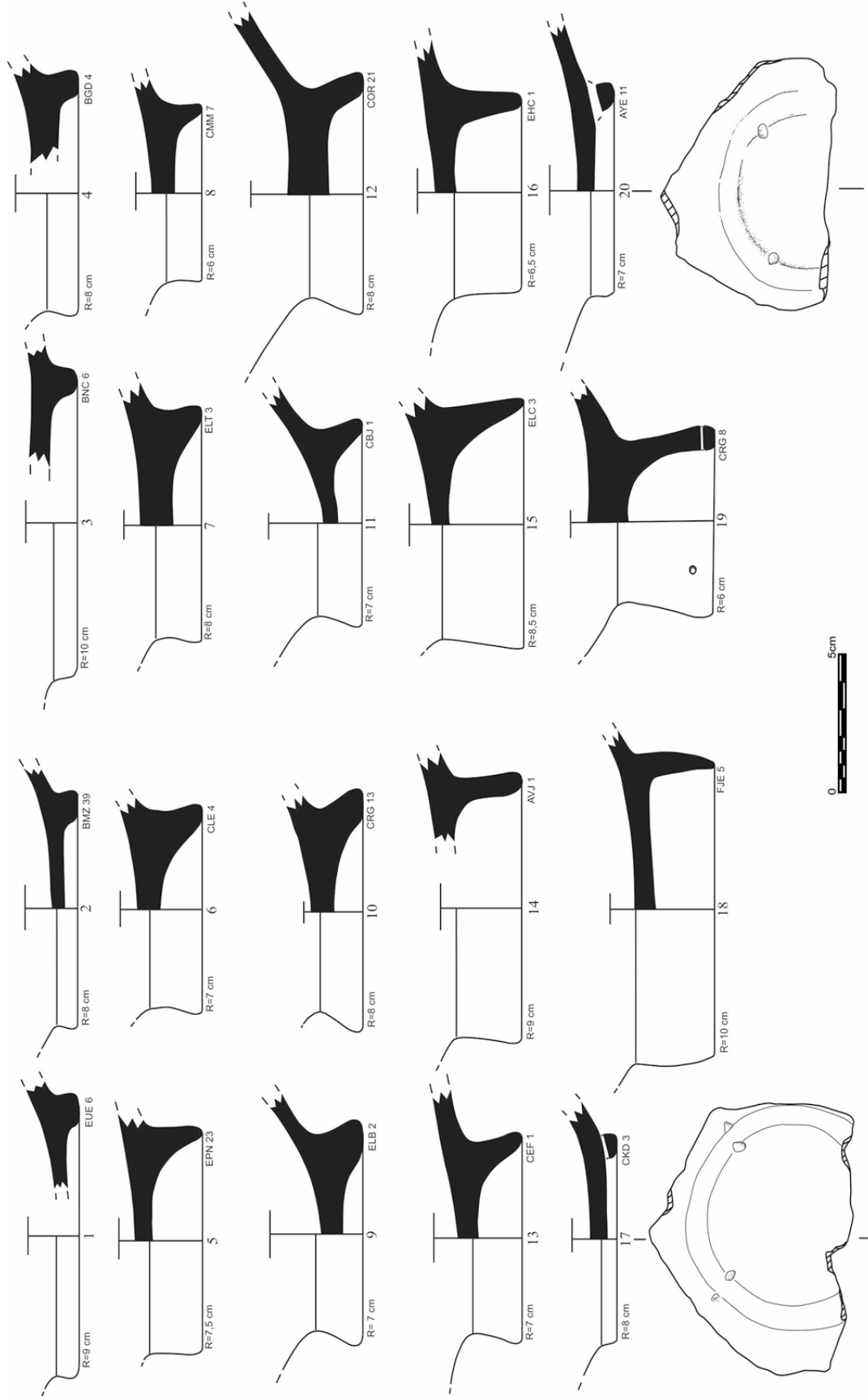

Fig. 2. Ege Gübreyer Neolitik Yerleşim Halka Dipleri

mış bir özellik gibi görünmektedir.

İç Anadolu'da halka dipler, Çatalhöyük'ün M.Ö. VII. bin yılın ortalarında veya hemen sonrasında iskân edilen¹⁹ VI. tabakasında ortaya çıkar²⁰ ve yaklaşık olarak M.Ö. 6200/6100 yıllarında son bulan²¹ III. tabakasında yaygınlık kazanır²². Halka diplerin Çatalhöyük'ün, eski tabakalarında tercih edilen bir çömlekçilik uygulaması olmadığı üst tabakalarında yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır²³.

Göller Bölgesi'nde, M.Ö. 6500-6000 yılları arasındaki bir tarihte yerleşilen²⁴ Hacılar'ın IX. tabakasında yaygın dip biçimi disk diplerdir²⁵. Aynı tarihler içerisinde yer alan VI. tabakada²⁶ çoğunlukla düz veya disk biçimli dipler kullanılmıştır. İlk halka dipler, hatta kaideler Hacılar'ın VI. tabakasında görülür; ancak bunların sayısının sınırlı olduğu anlaşılmaktadır²⁷. V. tabakadan ileriye doğru, boyalı çanak çömleklerin sayısının artışına paralel olarak yerleşimde halka diplerin oranının arttığı görülmektedir²⁸. Kuruçay'ın tabakalarının tarihleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Kazıcısı, yerleşimin XIII. tabakasının M.Ö. VII. bin yılın başlarında ve XII. tabakanın M.Ö. 6200 yıllarında kurulmuş olması gerektiği görüşündedir²⁹. Buna karşın çanak çömlek karşılaştırmaları ve 14C analiz sonuçları yerleşimin en eski tabakası için M.Ö. 6200/6100 yıllarını işaret eder³⁰. Kuruçay'ın en eski yerleşim katlarından itibaren çanak çömlek dipleri düz ve disk biçimlidir³¹. İlk halka dipler yerleşimin 12. yapı katının *alt* olarak tanımlanan eski evresinde ortaya çıkar³². 11. yapı katından sonra halka dipler çömlekçilikte daha yoğun olarak kullanılmış³³, 10.-9. yapı katlarında ve sonrasında oranları artmıştır. Ayrıca yüksek halka dipler ortaya çıkmıştır³⁴. 14C analiz sonuçlarına göre³⁵ yaklaşık olarak M.Ö. 6400-6200 yılları arasına tarihlenebilecek, ancak kazıcısı tarafından M.Ö. VII. bin yılın başlarında kurulduğu düşünülen Höyücek Erken Yerleşmeler Dönemi'nde (EYD), ilk çanak çömlekler yarıküresel çanaklar gibi basit biçimlere sahiptir³⁶. Erken Yerleşmeler Dönemi 2'den (EYD 2) itibaren dipler düz dip biçimdedir³⁷. Erken Yerleşmeler Dönemi 1'den

¹⁹ Cessford 2005, 76 Tablo 4. 2.

²⁰ Last 1996, 117; 117 Tablo 9. 2.

²¹ Cessford 2005, 76 Tablo 4. 2.

²² Last 1996, 117; 117 Tablo 9. 2.

²³ Last 2005, 113-114.

²⁴ Thissen 2010, 273.

²⁵ Mellaart 1970, 103.

²⁶ Thissen 2010, 273.

²⁷ Mellaart 1970, 259 fig. 10, 261 fig. 7.

²⁸ Mellaart 1970, 113, 116-118; 1970b, 289 fig. 68/25, 299 fig. 73/13, 309 figs. 78/24, 29; 311 figs. 79/1, 11, 14; 331 figs. 90/6, 7, 17, 31-33; 333 fig. 91/5, 359 figs. 109/29, 30.

²⁹ Duru 1994, 91.

³⁰ Thissen 2010, 274.

³¹ Duru 1994, 30-31, 33-35, 37, 41-42, 44, 46-47.

³² Duru 1994, 31, 33 lev. 45/14.

³³ Duru 1994, 34, 37 lev. 59/4-6, 76/10-12, 86/16.

³⁴ Duru 1994, 41 lev. 103/5, 104/4, 108/18-25.

³⁵ Duru – Umurtak 2005, 143-145; ayrıca bk. Thissen 2010, 275.

³⁶ Duru – Umurtak 2005, lev. 33.

³⁷ Duru – Umurtak 2005, 46 lev. 35/4-5; lev. 37/9-11.

(EYD 1) itibaren düz ve disk diplerin yanında halka dipler de görülür³⁸. Yaklaşık olarak M.Ö. 6200-6000 yıllarına tarihlenebilecek Tapınak Dönemi (TD) çanak çömleğinde bilinen dipler düz ve disk diplerdir³⁹. Kutsal Alanlar Dönemi'nde (KAD) dipler çoğunlukla düz, bazen halka dip biçimindedir. Kenarına pencere açılmış halka dip ve kaideler de yine bu yerleşim katında ortaya çıkmıştır⁴⁰. Bademağacı'nın mutlak tarihler⁴¹ üzerinden M.Ö. VII. binyılın ilk yarısına tarihlenebilecek⁴² ve Erken Neolitik I (5.-9. yapı katları) olarak adlandırılan yapı katlarında dipler çoğunlukla düzdür⁴³. M.Ö. 6400 sonrasına yerleştirilebilecek⁴⁴ Erken Neolitik II (1.-4. yapı katları) katlarında da düz dip geleneği devam etmiştir⁴⁵.

Kuzeybatı Anadolu Neolitik Çağ çanak çömleğinde halka dipler tercih edilmemiş bir çömlekçilik uygulaması gibi görünmektedir. Bu bölgenin Neolitik Çağ çanak çömleği ayrıntılı olarak şimdilik Ilıpınar'dan bilinmektedir. Barçın, Aktopraklık, Menteşe gibi höyük kazılarında gelecek ayrıntılı sonuçlar ile bölgenin Neolitik Çağ çömlekçiliğinin daha tanımlı bir görünüm kazanacağı kuşkusuzdur. Ilıpınar'ın X.-V. tabakalarına, 14C analizlerinden elde edilen tarihlemelere göre yaklaşık olarak M.Ö. VI. binyılın başlarından ortalarına kadar uzanan bir zaman aralığında yerleşmiştir⁴⁶. X. tabakanın daha erkene çekilmesi gerektiği yönünde de öneriler vardır⁴⁷. Ilıpınar'ın tüm evrelerinde baskın dip biçimi düz diplerdir. Kısa halka dipler nadir örneklerdir. Bu tür dipler V. tabakadan sonra yaygınlaşır ve aynı tabakada yüksek halka dipler görülür⁴⁸. Yaklaşık olarak M.Ö. 6400-6200 yılları arasındaki bir tarihte yerleşildiği anlaşılan⁴⁹ Menteşe'nin III. tabakasında bir halka dip haricinde dipler düzdür⁵⁰. IV. tabakası, Fikirtepe'nin Gelişkin Evresi ile eş zamanlı ve yaklaşık olarak M.Ö. 5800-5700 yıllarına tarihlenmesi gereken⁵¹ Yarımburgaz'ın V. ve IV. tabakalarında da düz dipler bulunur⁵². Kuzeybatı Anadolu Neolitik Çağ kültürünün ve kültür evrelerinin adını aldığı Fikirtepe yerleşiminde de çanak çömleklerde düz dipler kullanılmıştır⁵³.

Trakya'da, Hoca Çeşme'nin M.Ö. 6400-6000 yıllarına tarihlenen⁵⁴ III. ve IV. evrelerinde geniş düz dipler yaygındır⁵⁵ ve bazen halka biçimli dipler⁵⁶ kullanılmıştır. M.Ö. 5800-5700 yıllarına

³⁸ Duru – Umurtak 2005, 51 lev. 41/10.

³⁹ Duru – Umurtak 2005, 56, 58, 63, 65.

⁴⁰ Duru – Umurtak 2005, 75 lev. 71/8, 72/6, 79/7-9.

⁴¹ Duru 2007, 349.

⁴² Thissen 2010, 276.

⁴³ Duru 2007, 347.

⁴⁴ Thissen 2010, 276.

⁴⁵ Duru 2008, 61 fig. 117a-b.

⁴⁶ Thissen 2000a, 107 fig. 3. 15A; Roodenberg-Schier 2001, 260-269.

⁴⁷ Thissen 2005, 34 fig. 3; Özdoğan 2007a, 420.

⁴⁸ van As – Wijnen 1995, 94.

⁴⁹ Roodenberg *et al.* 2003, 22; Thissen 2005, 35.

⁵⁰ Roodenberg *et al.* 2003, 57 figs. 15/6-13.

⁵¹ Thissen 2000a, 121 Tablo 3. 10.

⁵² Özdoğan *et al.* 1991, 70-71; Özdoğan 2007, 415 fig. 16.

⁵³ Bittel 1969, 12-14 fig. 7-9.

⁵⁴ Özdoğan 1997, 27; Thissen 2002, 319, 334.

⁵⁵ Karul 1994, 106; Karul *et al.* 2005, 122.

⁵⁶ Karul 1994, 106; Karul *et al.* 2005, 122 figs. 4/5-6.

tarihlenen⁵⁷ II. evrede lale biçimli uzun gövdeli kaplar görülmeye başlar. Bu tür kapların bazıları yüksek halka diplere sahiptir⁵⁸.

Yunanistan Makedonyası'nda Nea Nikomedeia'nın M.Ö. 6150-6100 yıllarında başlayan ve muhtemelen M.Ö. 6000-5900 yıllarında sona eren⁵⁹ ve Erken Neolitik olarak tanımlanan ilk tabakasında ortaya çıkartılan diplerin % 47'si halka diptir⁶⁰. Kaide olarak tanımlanabilecek diplerin oranı düşük ve sayısı 15'tir⁶¹.

Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Yukarı Struma Vadisi'nde bulunan Krajnitsi'de I. tabakada yoğun olarak kullanılan halka diplerin yanı sıra düz, disk ve oval olanlar da vardır⁶². II. ve III. tabakalarda düz ve disk diplerin yanında halka dipler varlığını korur⁶³. Krajnitsi'nin yer aldığı Struma Vadisi'nde M.Ö. 6300-6100 yıllarına karşılık gelen⁶⁴ monokrom evreyi takip eden evrelerde, çanak çömleklerde düz dipler baskın dip türü görünümündedir⁶⁵. Beyaz boyalı çanak çömleklerin bulunduğu M.Ö. 6000/5900-5750/5740 arasına tarihlenen⁶⁶ II. evrede halka diplerin oranı azalsa da kullanılmaya devam edilmiştir⁶⁷. Koyu renkli yani kırmızı, siyah ve kahverengi boyalı çanak çömleklerin görüldüğü M.Ö. 5800/5750-5500/5400 yılları arasına tarihlenen⁶⁸ evrede, bir önceki evreden gelen halka dipler kullanılmaya devam edilmiş, yüksek halka dipler ortaya çıkmıştır. Bu yüksek halka dipler bu evrede yaygın olarak görülmektedir⁶⁹. Aşağı Struma Vadisi'nde yer alan Kovačevo'nun yaklaşık olarak M.Ö. 6200/6100 yıllarına tarihlenen⁷⁰ I. tabakasında halka dipler nadir örneklerdir⁷¹. Boya bezemeli kaplarda, yerleşimin başlangıcında halka dip bulunmazken yerleşimin son tabakalarına doğru bunların oranı ve yükseklikleri artar⁷².

Yunanistan'da, Teselya'da bulunan Sesklo'da, yerleşimin Erken Neolitik I-III olarak tanımlanan tabakaları M.Ö. 6400/6300 yıllarında başlamış M.Ö. 6000/5900 yıllarında sona ermiş olmalıdır⁷³. Orta Neolitik tabakalar M.Ö. 5900-5500 yılları arasına tarihlenmektedir⁷⁴. Sesklo'nun Neolitik tabakalarında düz, yuvarlak, disk ve halka dipler bulunur. Yerleşimin başlangıcından itibaren yaygın

⁵⁷ Özdoğan 1997, 27; Thissen 2002, 319, 334.

⁵⁸ Özdoğan 2007, 416; 429 fig. 39.

⁵⁹ Rodden – Wardle 1996, 195; Thissen 2000b, 194.

⁶⁰ Yiouni 1996, 99, 123 fig. 5. 21, 125 figs. 5. 23 4-5.

⁶¹ Yiouni 1996, 100.

⁶² Chohadzhiev *et al.* 1990, 59; Chohadzhiev 2007, 86 xivi fig. 6.

⁶³ Chohadzhiev *et al.* 1990, 63.

⁶⁴ Boyadziev 1995, 161-165; 2007, 310-311.

⁶⁵ Chohadzhiev 2007, 88 Ivi fig. 15.

⁶⁶ Boyadziev 1995, 161-165; 2007, 310-311.

⁶⁷ Chohadzhiev 2007, 87 Iii fig. 11.

⁶⁸ Boyadziev 1995, 161-165; 2007, 310-311.

⁶⁹ Chohadzhiev 2007, 88 Ivi fig. 15.

⁷⁰ Reingruber *et al.* 2005, 315; Lichardus-Itten *et al.* 2006, 85-86.

⁷¹ Pernitcheva 1990, 162.

⁷² Lichardus-Itten *et al.* 2002, 122.

⁷³ Thissen 2005, 36 fig. 4; Reingruber 2008, 242 Tablo 4. 1.

⁷⁴ Reingruber 2008, 242.

dip türü halka diplerdir. Halka dipler sonraki tabakalarda da oranları artarak kullanılır⁷⁵. Erken Neolitik I'in başlangıcında olduğu gibi⁷⁶ Erken Neolitik II'de halka dipler çoğunluktadır. Bu aşamada, halka diplerin sadece oranı değil yükseklikleri de artmıştır. Halka dip geleneği Erken Neolitik III'te de devam eder⁷⁷. Yerleşimin Orta Neolitik tabakalarında halka dip uygulaması çömlekçiliğin önemli bir bileşenidir⁷⁸. Teselya'daki Argissa Magula'da Erken Neolitik I M.Ö. 6400/6300, Erken Neolitik II 6200-6000, Erken Neolitik III M.Ö. 6000 civarı ve Orta Neolitik M.Ö. 6000'den sonraya tarihlenir. Orta Neolitik yerleşimi M.Ö. 5700 civarında son bulmuş olmalıdır⁷⁹. Argissa Magula'da Erken Neolitiğe tarihlenen yerleşim katlarında bulunan çanak çömleklerde halka dipler kullanılmıştır. Bu yerleşimin Neolitik Çağ çömlekçiliğinde düz dip geleneği Orta Neolitik ile başlar⁸⁰. Erken Neolitik I'de (28b-31. katlar) dipler halka dip şeklindedir⁸¹. Erken Neolitik II'de (28a-25. katlar) 3 cm. yüksekliğinde halka dipler ortaya çıkar⁸² ve Erken Neolitik III'de devam eder⁸³. Ayrıca, yüksek halka dip gibi Orta Neolitiğin özelliklerini, Argissa Magula Orta Neolitik (23. kat) çanak çömleğinde bulmak mümkündür⁸⁴. Yine Teselya'da yer alan Achilleion'un I-IV. tabakaları yaklaşık olarak M.Ö. 6400-6300 ve M.Ö. 5700-5600 yılları arasına tarihlenir⁸⁵. Achilleion'da diplerin üçte biri halka diptir. Geri kalan dipler kaide ve düz diplerden oluşur⁸⁶. 3 cm. yüksekliğindeki halka dipler yerleşimin III. evresinde ortaya çıkar⁸⁷.

Peloponnesos Yarımadası'nda, kıyıda bulunan bir mağara yerleşimi olan Franchthi'de 14C analiz sonuçları dikkate alındığında⁸⁸, yerleşimin M.Ö. 6000 yıllarında başladığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 6000-5500 yılları arası Franchthi'de Teselya kronolojisine göre Orta Neolitiğe karşılık gelmektedir⁸⁹. Franchthi'nin ilk evresi, Franchthi 1. Seramik Evresi'nde (FCP 1) biçimler küresel ya da yarıküresel çanak ve derin çanaklar, çoğunluğu boyunsuz daha az oranda kısa boyunlu çömleklerden oluşur. Bu tür kaplarda halka dipler kullanılmıştır⁹⁰. Franchthi 2. Seramik Evresi'nde de (FCP 2) halka diplerin kullanımına devam edilmiştir⁹¹. Evrenin başlangıcında daha kısa üretilen halka diplerin boyları sonlara doğru uzamıştır⁹².

⁷⁵ Wijnen 1981, 33.

⁷⁶ Wijnen 1981, 33.

⁷⁷ Wijnen 1981, 37.

⁷⁸ Kotsakis 2006, 215-216.

⁷⁹ Reingruber 2008, 156-157 Tablo 3. 3-4.

⁸⁰ Reingruber 2008, 187.

⁸¹ Reingruber 2008, 213 lev. 1-6.

⁸² Reingruber 2008, 214.

⁸³ Reingruber 2008, lev. 25/9, 26/14.

⁸⁴ Reingruber 2008, 215.

⁸⁵ Gimbutas 1989, 24-25 Tablo 3. 1, 27; 3. 3, 28; 3. 4; Thissen 2005, 36 fig. 4; Reingruber 2008, 285.

⁸⁶ Winn – Shimabuku 1989, 89.

⁸⁷ Winn – Shimabuku 1989, 90.

⁸⁸ Jacobsen – Farrand 1987, lev. 71.

⁸⁹ Thissen 2005, 35 fig. 3, 38-39 fig. 7; Reingruber 2008, 367.

⁹⁰ Vitelli 1993, 99, 107, 112, 114, 331 figs. 7/c-o, 337 fig. 10/j.

⁹¹ Vitelli 1993, 119-120, 123, 128, 146-147, 151, 159, 166, 174, 177, 372 figs. 28/a-o.

⁹² Vitelli 1993, 136.

Sonuç

Kıyı Ege'de, Ulucak, Yeşilova, Çukuriçi, Dedecik/Heybelitepe, Sakız (Chios) Adası'ndaki Ayio Gala Aşağı ve Yukarı Mağaralar gibi yerleşimler üzerinden 1000 yıl kadar kesintisiz izlenebilen Neolitik Çağ çömlekçiliğinde halka diplerin önemli bir çanak çömlek uygulaması olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Ege Gübre Yerleşimi'nin Neolitik tabakalarında halka diplerin bulunması, Kıyı Ege Neolitik kültürünün ve bölgenin neolitikleşme sürecinin tek yönlü bir gelişim çizgisine sahip olmadığına işaret eder. Bölgede yerleşimler arasında mimari ve buluntular açısından görülen bazı farklılıkların da bununla ilişkisi olduğunu düşünmek mümkündür. Buradan ulaşılabilecek ilk sonuç bölgede, çoğu kültürel ögeyi paylaşmasına karşın farklılıklar da barındıran en azından iki grup olabileceğidir. Henüz yeterli sayıda kazı yapılmamış olsa da yüzey araştırmaları ile tespit edilen yerleşimler ile Ege Gübre Yerleşimi'nin çanak çömlek ve mimari verilerinden yola çıkarak, kıyıda ve iç kesimlerde yer alan yerleşimlerin bu iki grubu yansıttığını düşünmek akla yatkındır. Halka dipler yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş, Gediz Nehri'nin yukarı kesimlerinde, Manisa Ovası'nda yer alan Morali haricinde Coşkuntepe ve Gökçeada'da bulunan Uğurlu'da ayrıca bir sondaj çalışmasının yürütüldüğü Araptepe-Bekirlertepe gibi kıyı ya da kıyı ile ilişkili yerleşimlerden de bilinmektedir. Ancak sınırlı düzeyde bir bilgiye dayanan bu yaklaşımın geçerliliği sadece adı anılan yerleşimlerde arkeolojik kazılar ile doğrulanabilir.

Yukarıdaki karşılaştırmalar dikkate alındığında, halka dipler Kuzeybatı Anadolu ve Ege Gübre Yerleşimi dışında tutulursa Kıyı Ege haricinde, İç Anadolu, Göller Bölgesi, Trakya, Makedonya, Struma Vadisi, Teselya ve Peloponnesos Yarımadası'nda Neolitik Çağ çömlekçiliğinin önemli bir özelliği gibi görünmektedir. Halka diplerin kullanımına ilişkin en eski tarihler şimdilik, Çatalhöyük'ten bilindiği üzere İç Anadolu ve Yunanistan zaman dizinine göre Erken Neolitik olarak tanımlanan süreçte ortaya çıkan Teselya yerleşimlerindedir. Bu iki bölgede halka dip geleneği M.Ö. 6400'lü yıllardan itibaren başlamıştır. Yine Trakya'da Hoca Çeşme yerleşiminde de aynı tarihlerde bu çömlekçilik uygulamasını görmek mümkündür. Halka dip geleneği Göller Bölgesi, Makedonya ve Struma Vadisi'nde M.Ö. VII. binyılın sonlarında ortaya çıkmış ve çanak çömleklerde kullanılmaya başlanmıştır. M.Ö. VI. binyılın başlaması ile birlikte yukarıda adı geçen hemen her bölgede, farklı bir isimle tanımlansa da, Neolitiğin yeni bir evresi başlamıştır. Bu evre genel olarak halka dip geleneğinin yaygınlaştığı ve yüksek halka diplerin, dipler arasında yaygınlık kazandığı bir sürece karşılık gelir.

Ege Gübre Yerleşimi'nin 14C analizleri, yerleşimin eski tabakası olan IV. tabakanın M.Ö. 6200/6100 yıllarında kurulduğunu ve yerleşimin M.Ö. 5700 yıllarına kadar kesintisiz yerleşildiğini işaret eder. Yerleşimin IV. tabakasına yaklaşık olarak M.Ö. 6200/6100-6000 ve IIIa-b tabakasına M.Ö. 6000-5700 yılları arasında yerleşildiği göz önüne alınırsa, bu tabakalarda bulunan halka diplerin genel olarak, Göller Bölgesi, Makedonya, Peloponnesos Yarımadası ve Struma Vadisi ile eşzamanlı kullanıldığı görülür. Nitekim yerleşimin IV. tabakasında halka diplerin oranı % 6 ve III. tabakasında % 8'dir. Yüksek halka dipler yerleşimin III. tabakasında ortaya çıkar.

Ege Gübre Yerleşimi'nin Neolitik tabakalarında ortaya çıkartılan halka diplerin diğer kültür bölgeleri ile gösterdiği benzerlikler ve yerleşimin 14C analizlerinin sonuçları bağlamında halka diplerin Kıyı Ege Neolitiği'nde kronolojik bir ölçüt olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Dolayısıyla Kıyı Ege'de halka dip geleneğinin, şimdilik en erken M.Ö. 6200-6100 yıllarında ortaya çıkmış, yüksek halka diplerin ise M.Ö. VI. binyıl ile birlikte Neolitik çömlekçiliğe dâhil olduğunu düşünmek mümkündür.

Yukarıda da vurgulandığı üzere Kıyı Ege'de, Ege GÜBRE dışında halka dipler önemli bir çömlekçilik uygulaması gibi görünmemektedir. Bu durum muhtemelen Kıyı Ege'nin neolitikleşme süreciyle ilgili olmalıdır. Ege GÜBRE Yerleşimi'nin ilk yerleşildiği tarihler, 14C analiz sonuçlarına göre M.Ö. 6200/6100 yıllarıdır. Buna karşın Ulucak'ın 14C analiz sonuçları M.Ö. VII. binyılın ilk yarısına kadar iner. Bu durumda İç Anadolu'dan Kıyı Ege'ye değin uzanan geniş coğrafyada M.Ö. VII. binyılın ilk yarısında Neolitik yerleşimlerin belirmeye başladığı düşünülebilir. Diğer yandan Ege GÜBRE gibi daha geç tarihlerde kurulmuş yerleşimlerin bulunması ayrıca bir açıklama yapılmasını gerektirir. Daha geç tarihlerde kurulmuş Ege GÜBRE gibi yerleşimlerin, bölgede nüfus artışı gibi olgulardan kaynaklandığı düşünülebilir olsa da halka dipler gibi diğer yerleşimlerde bulunmayan özellikler, bu farklılıkların Kıyı Ege'ye M.Ö. VII. binyılın sonlarında, belki bir nüfus hareketi⁹³ ile gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Diğer yandan yukarıda vurgulandığı üzere, halka dip geleneği Ege Havzası'nda hâlihazırda M.Ö. 6400 yıllarından itibaren var olan bir çömlekçilik uygulamasıdır. Bu bağlamda, Ege kıyılarında yer alan yerleşimlerde böylesi bir geleneğin bulunmasının beklenebileceği öne sürülebilir.

Aslında her iki yaklaşımın var olan durumun bir bölümünü yansıttığı ancak tek başına tümüyle geçerli olmadığı söylenebilir. Muhtemelen M.Ö. VII. binyılın sonlarında, bazı Neolitik topluluklar daha çok alüvyonal vadileri ve dağ arası ovaları izleyerek⁹⁴ Kıyı Ege ve Ege Denizi'nin batısına değin ulaşmışlardır. Ege GÜBRE gibi Kıyı Ege Neolitğinde daha geç tarihlerde kurulan yerleşimleri belki bu tür bir nüfus hareketi ile açıklamak mümkündür. Bu toplulukların beraberlerinde kültürlerine ait öğeleri de getirmiş olmaları beklenebilir. Yeni toplulukların kültürel uyum sürecinde, bu kültürel öğelerden hangisinin ne düzeyde korunduğunu belirleyen etmenler ise yeni bölgenin Neolitik Çağ gelenekleri ile ilişkili olmalıdır. Tarihleri M.Ö. VII. binyılın ilk yarısına değin inen ve kesintisiz bir çanak çömlek gelişimi gösteren Kıyı Ege Neolitik yerleşimlerinde, Ege GÜBRE dışında halka dip geleneğinin yaygın olmaması, bu geleneğin eğer böylesi bir nüfus hareketi gerçekleşmiş ise yeni topluluklar tarafından bölgeye getirilmiş olduğunu işaret etmektedir. Ege Havzası'nın belirli bölgelerinde halka dip geleneğinin zaten var olması, yeni toplulukların beraberlerinde getirdikleri bu çömlekçilik uygulamasını devam ettirmelerini kolaylaştırmış gibi görünmektedir. Kıyı Ege'de ise Ege GÜBRE gibi yerleşimlerin, esasında bir Kıyı Ege yerleşimi olsa da Teselya, Makedonya gibi bölgelerle de kültürel ilişkilerinin bulunduğunu ve halka dip geleneğinin bu ilişkiler dolayısıyla korunmuş olduğunu söylemek akla yatkındır. Ege GÜBRE'de kırmızı astarlı çanak çömleklerin önemli bir yer işgal etmeye başladıkları tarihlerin, S-kıvrımlı çanaklar gibi bazı kap biçimlerinin oranı ve bazı çömlekçilik uygulamalarının, Kıyı Ege yerleşimleri ile değil de Teselya ve Makedonya gibi bölgelerle gösterdiği benzerlikler de bu kültürel ilişkiler ile bağlantılı olmalıdır.

Figürler Listesi

Fig. 1. Kıyı Ege Neolitik Çağ yerleşimleri (A. Ozan)

Fig. 2. Ege GÜBRE Neolitik yerleşimi halka dipler (A. Ozan)

⁹³ Özdoğan 2011, 425.

⁹⁴ Özdoğan 2011, 425.

KATALOG⁹⁵

1. Tabaka: IV Plankare: B1a+b

Kod/Çizim No: EUE 6

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 9 cm

Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

İç Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

Dış Perdah: Var İç Perdah: Var

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 7,5 YR 7/4-A kahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık, bitki

Katkı Boyutu: İri Öz: Yok

Katkı Oranı: Yoğun Pişme: İyi

2. Tabaka: III Plankare: B2c

Kod/Çizim No: BMZ 39

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 8 cm

Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

İç Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

Dış Perdah: Var İç Perdah: Var

Alacalanma: Kahve kırmızı

Hamur Rengi: 5YR 6/4-A kahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika

Katkı Boyutu: İnce Öz: Yok

Katkı Oranı: Az Pişme: İyi

3. Tabaka: III Plankare: B2d

Kod/Çizim No: BNC 6

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 10 cm

Dış Astar: 2,5 YR 6/6-Kırmızı

İç Astar: Yok

Dış Perdah: Var İç Perdah: Yok

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 7,5 YR 7/4-A kahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık, bitki

Katkı Boyutu: Orta Öz: Yok

Katkı Oranı: Orta Pişme: İyi

4. Tabaka: III Plankare: D1c

Kod/Çizim No: BGD 4

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 8 cm

Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

İç Astar: Yok

Dış Perdah: Yok İç Perdah: Yok

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6 kızılkahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık, kireç

Katkı Boyutu: İri Öz: Yok

Katkı Oranı: Yoğun Pişme: İyi

5. Tabaka: III Plankare: E1d

Kod/Çizim No: EPN 23

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 7,5 cm

Dış Astar: 5 YR 6/6-A kahve

İç Astar: Yok

Dış Perdah: Var İç Perdah: Yok

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6 kızılkahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık

Katkı Boyutu: Orta Öz: Yok

Katkı Oranı: Orta Pişme: İyi

⁹⁵ Katalogtaki renk tanımlamalarında Munsell Soil Color Charts 2000 (Revised Washable Edition), kullanılmıştır.

6. Tabaka: III	Plankare: B4b	Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık, bitki
Kod/Çizim No: CLE 4		
Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal		Katkı Boyutu: Orta Öz : Açık Gri
Biçim: Halka Dip	Dip Çapı: 7 cm	Katkı Oranı: Orta Pişme: İyi
Dış Astar: 2,5 YR 6/6 kırmızı		
İç Astar: 2,5 YR 6/6 kırmızı		
Dış Perdah: Var	İç Perdah: Yok	
Alacalanma: Kahve kırmızı		
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6 kızılkahve		
Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, mika, iri taşçık, bitki		
Katkı Boyutu: İri	Öz: Yok	
Katkı Oranı: Yoğun	Pişme: İyi	
7. Tabaka: III	Plankare: E1a	9. Tabaka: III
Kod/Çizim No: ELT 3		Plankare: E1b
Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal		Kod/Çizim No: ELB 2
Biçim: Halka Dip	Dip Çapı: 8 cm	Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı		Biçim: Halka Dip
İç Astar: Yok		Dip Çapı: 7 cm
Dış Perdah: Var	İç Perdah: Yok	Dış Astar: 2,5 YR 5/6 kızılkahve
Alacalanma: Yok		İç Astar: 2,5 YR 5/6 kızılkahve
Hamur Rengi: 5 YR 6/4-A kahve		Dış Perdah: Var
Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık, bitki		İç Perdah: Var
Katkı Boyutu: İri	Öz : Açık Gri	Alacalanma: Kırmızı krem
Katkı Oranı: Yoğun	Pişme: İyi	Hamur Rengi: 5 YR 5/6 kahve
8. Tabaka: III	Plankare: D1b	Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık, bitki
Kod/Çizim No: CMM 7		Katkı Boyutu: İri
Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal		Öz: Yok
Biçim: Halka Dip	Dip Çapı: 6 cm	Katkı Oranı: Yoğun
Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı		Pişme: İyi
İç Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı		
Dış Perdah: Var	İç Perdah: Yok	10. Tabaka: III
Alacalanma: Yok		Plankare: A2
Hamur Rengi: 7,5 YR 7/3-A kahve		Kod/Çizim No: CRG 13
		Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
		Biçim: Halka Dip
		Dip Çapı: 8 cm
		Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
		İç Astar: Yok
		Dış Perdah: Yok
		İç Perdah: Yok
		Alacalanma: Yok
		Hamur Rengi: 5 YR 5/4 kahve
		Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık
		Katkı Boyutu: Orta
		Öz: Yok
		Katkı Oranı: Az
		Pişme: Orta
		11. Tabaka: III
		Plankare: D1+D2
		Kod/Çizim No: CBJ 1
		Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
		Biçim: Halka Dip
		Dip Çapı: 7 cm
		Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

İç Astar: Yok
 Dış Perdah: Yok İç Perdah: Yok
 Alacalanma: Yok
 Hamur Rengi: 5 YR 6/4-A kahve
 Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık, bitki
 Katkı Boyutu: Orta Öz :Açık Gri
 Katkı Oranı: Yoğun Pişme: İyi

12. Tabaka: III Plankare: A2d
 Kod/Çizim No: COR 21
 Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
 Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 8 cm
 Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
 İç Astar: Yok
 Dış Perdah: Yok İç Perdah: Yok
 Alacalanma: Yok
 Hamur Rengi: 7,5 YR 6/2-A kahve
 Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık, bitki
 Katkı Boyutu: İri Öz :Açık Gri
 Katkı Oranı: Yoğun Pişme: İyi

13. Tabaka: III Plankare: A2b
 Kod/Çizim No: CEF 1
 Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
 Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 7 cm
 Dış Astar: 2,5 YR 5/8 kızılkahve
 İç Astar: Yok
 Dış Perdah: Yok İç Perdah: Yok
 Alacalanma: Yok
 Hamur Rengi: 5 YR 5/3 kahve
 Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık, bitki
 Katkı Boyutu: İnce Öz: Koyu Gri
 Katkı Oranı: Yoğun Pişme: İyi

14. Tabaka: III Plankare: D1b
 Kod/Çizim No: AVJ 1
 Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
 Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 9 cm
 Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
 İç Astar: Yok
 Dış Perdah: Yok İç Perdah: Yok
 Alacalanma: Yok
 Hamur Rengi: 5 YR 6/4-A kahve
 Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, küçük taşçık
 Katkı Boyutu: İnce Öz: Yok
 Katkı Oranı: Az Pişme: İyi

15. Tabaka: III Plankare: E1c
 Kod/Çizim No: ELC 3
 Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
 Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 8,5 cm
 Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
 İç Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
 Dış Perdah: Var İç Perdah: Yok
 Alacalanma: Var
 Hamur Rengi: 5 YR 6/4-A kahve
 Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık, bitki
 Katkı Boyutu: Orta Öz :Açık siyah
 Katkı Oranı: Orta Pişme: İyi

16. Tabaka: III Plankare: E1
 Kod/Çizim No: EHC 1
 Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal
 Biçim: Halka Dip Dip Çapı: 6,5 cm
 Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
 İç Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı
 Dış Perdah: Var İç Perdah: Yok
 Alacalanma: Yok
 Hamur Rengi: 5 YR 6/4-A kahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, orta taşçık, bitki

Katkı Boyutu: Orta

Öz: Açık Siyah

Katkı Oranı: Yoğun

Pişme: İyi

17. Tabaka: III

Plankare: E3c

Kod/Çizim No: CKD 3

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip

Dip Çapı: 8 cm

Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

İç Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

Dış Perdah: Yok

İç Perdah: Yok

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 2,5 YR 5/8 kızılkahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, küçük taşçık

Katkı Boyutu: İnce

Öz: Yok

Katkı Oranı: Orta

Pişme: İyi

18. Tabaka: III

Plankare: D1a

Kod/Çizim No: FJE 5

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip

Dip Çapı: 10 cm

Dış Astar: 2,5 YR 6/6 kırmızı

İç Astar: 2,5 YR 6/6 kırmızı

Dış Perdah: Var

İç Perdah: Var

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 5 YR 6/4-A kahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, iri taşçık

Katkı Boyutu: İri

Katkı Oranı: Yoğun

Öz: Açık gri

Pişme: İyi

19. Tabaka: III

Plankare: A2

Kod/Çizim No: CRG 8

Mal Grubu: -

Biçim: Halka Dip

Dip Çapı: 6 cm

Dış Astar: -

İç Astar: -

Dış Perdah: Yok

İç Perdah: Yok

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 7,5 YR 5/3 kahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, küçük taşçık

Katkı Boyutu: İnce

Öz: Yok

Katkı Oranı: Orta

Pişme: Orta

20. Tabaka: III

Plankare: D1a

Kod/Çizim No: AYE 11

Mal Grubu: Kırmızı Astarlı Mal

Biçim: Halka Dip

Dip Çapı: 7

Dış Astar: 2,5 YR 6/8 kırmızı

İç Astar: -

Dış Perdah: Var

İç Perdah: Yok

Alacalanma: Yok

Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6 kızılkahve

Hamur İçeriği: Kum, kilde mika, mika, küçük taşçık

Katkı Boyutu: İnce

Öz: Yok

Katkı Oranı: Az

Pişme: İyi

BİBLİYOGRAFYA

- Bittel 1969 K. Bittel, "Bemerkungen über die Prähistorisch Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy". *IstMitt* 19/20 (1969) 1-19.
- Boyadziev 1995 Y. D. Boyadziev, "Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria". Eds. D. W. Bailey – I. Panayotov, *Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology* 22. Wisconsin (1995) 149-191.
- Boyadziev 2007 J. Boyadziev, "Absolute Chronology of the Neolithic and Eneolithic Cultures in the Valley of Struma". Eds. H. Todorova, M. Stefanovich – G. Ivanov, *The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus, Kjustendil-Blagoevgrad, Serres-Amphipolis, 27.09-01.10-2004*. Sofia (2007) 309-316.
- Cessford 2005 C. Cessford, "Absolute Dating at Çatalhöyük". Ed. I. Hodder, *Changing Materialities at Çatalhöyük Reports from the 1995-1999 Seasons, McDonald Institute for Archaeological Research/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 39* (2005) 65-99.
- Chohadzhiev 2007 S. Chohadzhiev, *Neolithic and Chalkolithic Cultures in the Struma River Basin*. Veliko Tarnovo 2007.
- Chohadzhiev – Bakamska 1990 S. Chohadzhiev – A. Bakamska, "Etude du Site néolithique ancien de Krainitsi dans le département de Kustendil". *Studia Praehistorica* 10 (1990) 51-76.
- Çilingiroğlu 2012 Ç. Çilingiroğlu, *The Neolithic Pottery of Ulucak in Aegean Turkey. Organization of Production, Interregional Comparisons and Relative Chronology*. BAR IntSer 2426. Oxford 2012.
- Çilingiroğlu et al. 2012 A. Çilingiroğlu, Ö. Çevik – Ç. Çilingiroğlu, "Ulucak Höyük, Towards Understanding the Early Farming Communities of the Middle West Anatolia: The Contribution of Ulucak". Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen – P. Kuniholm, *The Neolithic in Turkey - Western Turkey, New Excavations and New Research*. İstanbul (2012) 139-175.
- Derin 2007 Z. Derin, "Yeşilova Höyüğü". Eds. M. Özdoğan – N. Başgelen, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupaya Yayılımı, Türkiye de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. İstanbul (2007) 377-384.
- Derin et al. 2009 Z. Derin, F. Ay – T. Caymaz, "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2005-2006 yılı Çalışmaları". *ArkDer* 13, 1 (2009) 7-58.
- Duru 1994 R. Duru, *Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri*. Ankara 1994.
- Duru 2007 R. Duru, "Göller Bölgesi Neolitik". Eds. M. Özdoğan – N. Başgelen, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik dönem, Yeni Kazılar Yeni Bulgular*. İstanbul (2007) 331-360.
- Duru 2008 R. Duru, *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı*. Antalya 2008.
- Duru – Umurtak 2005 R. Duru – G. Umurtak, *Höyücek 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*. Ankara 2005.
- Erdoğu 2005 B. Erdoğu, "Visualizing Neolithic Landscape: Archaeological Theory in the Aegean Islands". Ed. C. Lichter, *How Did Farming Reach Europe? BYZAS 2. Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Millennium through the First Half of the 6th Millennium Cal BC. Proceedings of the International Workshop. İstanbul, 20-22 May 2004*.

- İstanbul (2005) 95-105.
- Erdoğu 2011 B. Erdoğu, "A Preliminary Report from the 2009 and 2010 Field Seasons at Uğurlu on the Island of Gökçeada". *Anatolica* 37 (2011) 45-65.
- French 1965 D. H. French, "Early Pottery Sites from Western Anatolia". *BIArch* 5 (1965) 15-24.
- Gimbutas 1989 M. Gimbutas, "Chronology". Eds. M. Gimbutas, S. Winn – D. Shimabuku, *Achilleion. A Neolithic Settlement in Thessaly, Greece. 6400-5600 BC. Monumenta Archaeologica* 14. Los Angeles (1989) 23-31.
- Herling *et al.* 2008 L. Herling, K. Kasper, C. Lichter – R. Meriç, "Im Westen nichts Neues? Ergebnisse der Grabungen 2003 und 2004 in Dedecik-Heybelitepe". *IstMitt* 58 (2008) 13-65.
- Hood 1981 S. Hood, *Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala. BSA Suppl.* 15. Oxford 1981.
- Horejs *et al.* 2008 B. Horejs, F. Galik – U. Thanheiser, "Erster Grabungsbericht zu den Kampagnen 2006–2007 am Çukuriçi Höyük". *JdI* 77 (2008) 91-106.
- Jacobsen – Farrand 1987 T. Jacobsen – W. Farrand, *Franchthi Cave and Paralia. Maps, Plans, and Sections*. Bloomington 1987.
- Karul 1994 N. Karul, *Hora Çeşme En Alt Evresinin Tarihlenme Sorunları, 4. ve 3. Evre Çanak Çömleği Değerlendirmesinin Tarihlenme Sorununun Çözümüne Katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul 1994.
- Karul – Bertram 2005 N. Karul – J. K. Bertram, "From Anatolia to Europe: The Ceramic Sequence of Hoca Çeşme in Turkish Thrace". Ed. C. Lichter, *How Did Farming Reach Europe? BYZAS 2. Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Millennium through the First Half of the 6th Millennium Cal BC. Proceedings of the International Workshop. İstanbul, 20-22 May 2004*. İstanbul (2005) 117-129.
- Kotsakis 2006 K. Kotsakis, "Settlement of the Discard: Sesklo and the Emerging the Household". Eds. N. Tasic – C. Grozdanov, *Homage to Milutin Garašanin*. Belgrade (2006) 207-220.
- Last 1996 J. Last, "Surface Pottery at Çatalhöyük". Ed. I. Hodder, *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95, McDonald Institute for Archaeological Research /BIAAMon* 22 (1996) 115-171.
- Last 2005 J. Last, "Pottery from the East Mound". Ed. I. Hodder, *Changing Materialities at Çatalhöyük Reports from the 1995-1999 Seasons, McDonald Institute for Archaeological Research/BIAAMon* 39 (2005) 101-138.
- Lichardus-Itten *et al.* 2002 M. Lichardus-Itten, J. P. Demoule, L. Perniçeva, M. Grebska-Kulova – I. Kulov, "The Site of Kovaçevo and the Beginnings of the Neolithic Period in Southwestern Bulgaria. The French-Bulgarian Excavations 1986-2000". Eds. M. Lichardus-Itten, J. Lichardus – V. Nikolov, *Beiträge zu jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien*. Bonn (2002) 99-158.
- Lichardus-Itten *et al.* 2006 M. Lichardus-Itten, J.-P. Demoule, L. Pernicheva, M. Grebska-Kulova – I. Kulov, "Kovaçevo an Early Neolithic Site in South-West Bulgaria and its Importance for European Neolithization". Eds. I. Gatsov – H. Schwarzberg, *Aegean-Marmara-Black Sea the Present State of Research on the Early Neolithic. Proceedings of the Session held at the EAA 8th Annual Meeting at Thessaloniki, 28th September 2002*. Langenweissbach (2006) 83-94.

- Lichter 2005 C. Lichter, "Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the Actual State of Research". Ed. C. Lichter, *How Did Farming Reach Europe? BYZAS 2. Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Millennium through the First Half of the 6th Millennium Cal BC. Proceedings of the International Workshop. İstanbul, 20-22 May 2004.* İstanbul (2005) 59-74.
- Mellaart 1970 J. Mellaart, *Excavations at Hacilar I-II.* Edinburgh 1970.
- Ozan 2012 A. Ozan, *Ege Gübre Yerleşiminden Elde Edilen Veriler Kapsamında Kıyı Ege Neolitik Kültürünün Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi Ege Üniversitesi. İzmir 2012.
- Özdoğan *et al.* 1991 M. Özdoğan, Y. Miyake – N. Özbaşaran-Dede, "An Interim Report on the Excavations at Yarımburgaz and Toptepe in Eastern Thrace". *Anatolica* XVII (1991) 59-121.
- Özdoğan 1997 M. Özdoğan, "The Beginning of Neolithic Economies in Southeastern Europe: An Anatolian Perspective". *JEA* 5, 2 (1997) 1-33.
- Özdoğan 2007 M. Özdoğan, "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri". Eds. M. Özdoğan – N. Başgelen, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.* İstanbul (2007) 401-426.
- Özdoğan 2011 M. Özdoğan, "Archaeological Evidence on the Westward Expansion of Farming Communities from Eastern Anatolia to the Aegean and the Balkans". *CAnt* 52 (2011) 415-430.
- Pernitcheva 1990 L. Pernitcheva, "Le Site de Kovatchevo, Néolithique Ancien, dans le Departement de Blagoevgrad". *StPrae* 10 (1990) 142-196.
- Reingruber 2008 A. Reingruber, *Die Argissa-Magula II: Das Frühe und das Beginnende Mittlere Neolithikum im Lichte Transagaischer Beziehungen.* Bonn 2008.
- Reingruber – Thissen 2005 A. Reingruber – L. Thissen, "14C Database for the Aegean Catchment (Eastern Greece, Southern Balkans and Western Turkey) 10.000-5500 cal BC". Ed. C. Lichter, *How Did Farming Reach Europe? BYZAS 2. Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Millennium through the First Half of the 6th Millennium Cal BC. Proceedings of the International Workshop. İstanbul, 20-22 May 2004.* İstanbul (2005) 295-327.
- Rodden – Wardle 1996 R. J. Rodden – K. A. Wardle, "Appendix A". Ed. K. A. Wardle, *Nea Nikomedeia I: the Excavation of an Early Neolithic Village in Northern Greece 1961-1964. The Excavation and the Ceramic Assemblage.* BSA Suppl. 25. London (1996) 195-196.
- Roodenberg – Schier 2001 J. Roodenberg – W. Schier, "Radiocarbon Determinations". Eds. J. J. Roodenberg – L. C. Thissen, *The Ilımar Excavations II.* Leiden (2001) 257-278.
- Roodenberg *et al.* 2003 J. Roodenberg, A. van As, L. Jacobs – M. H. Wijnen, "Early Settlement in the Plain of Yenisehir (NW Anatolia). The Basal Occupation Layers at Mentese". *Anatolica* 24 (2003) 17-59.
- Sağlamtimur 2007 H. Sağlamtimur, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi". Eds. M. Özdoğan – N. Başgelen, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.* İstanbul (2007) 373-376.
- Sağlamtimur 2012 H. Sağlamtimur, "The Neolithic Settlement of Ege Gübre". Eds. M.

- Özdoğan, N. Başgelen – P. Kuniholm, *The Neolithic in Turkey - Western Turkey, New Excavations and New Research*. İstanbul (2012) 197-225.
- Sağlamtimur – Ozan 2012 H. Sağlamtimur – A. Ozan, “Ege Gübre Neolitik Yerleşimi”. Eds. A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz – G. Polat, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*. İzmir (2012) 223-241.
- Sağlamtimur – Ozan 2013 H. Sağlamtimur – A. Ozan, “Ege Gübre Neolitik Yerleşiminin Paleocoğrafya Özellikleri ve Gelişimi”. Ed. Ertuğ Öner, *Prof. Dr. İlhan Kayan’a Armağan*. İzmir (2013) 587-597.
- Seeher 1990 J. Seeher, “Coşkuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Agais”. *IstMitt* 40 (1990) 9-15.
- Thissen 2000a L. C. Thissen, *Early Village Communities in Anatolia and the Balkans, 6500-5500 cal BC. Studies in chronology and culture contact*. Leiden 2000.
- Thissen 2000b L. Thissen, “A Chronological Framework for the Neolithisation of the Southern Balkans”. Eds. S. Hiller – V. Nikolov, *Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa*. Wien (2000) 193-212.
- Thissen 2002 L. C. Thissen, “CANew 14C databases and 14C charts, Anatolia, 10000-5000 cal B.C.”. Eds. F. Gerard – L. Thissen, *The Neolithic of Central Anatolia. Internal Developments and External Relations*. İstanbul (2002) 299-337.
- Thissen 2005 L. Thissen, “Coming to Grips with Aegean in Prehistory: an Outline of the Temporal Framework 10.000-5500 cal BC”. Ed. C. Lichter, *How Did Farming Reach Europe? BYZAS 2. Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Millennium through the First Half of the 6th Millennium Cal B.C. Proceedings of the International Workshop. İstanbul, 20-22 May 2004*. İstanbul (2005) 29-40.
- Thissen 2010 L. Thissen, “The Neolithic and Chalcolithic Sequence in the SW Anatolian Lakes Region”. *Documenta Praehistorica* 37 (2010) 269-282.
- van As – Wijnen 1995 A. van As – M. H. Wijnen “The Neolithic and Chalcolithic Pottery from Ilipınar’s Phases X-V: A Technological Study”. Ed. J. Roodenberg, *The Ilipınar excavations I. Five seasons of fieldwork in NW Anatolia, 1987-91*. Leiden (1995) 77-107.
- Vitelli 1993 K. D. Vitelli, *Franchthi Neolithic Pottery vol. 1: Classification and Ceramic Phases 1 and 2*. Bloomington 1993.
- Wijnen 1981 M. Wijnen, *The Early Neolithic Settlement at Sesklo: An Early Farming Community in Thessaly, Greece. Analecta Praehistoria Leidensia XIV*. Leiden 1981.
- Winn – Shimabuku 1989 Sh. Winn – D. Shimabuku, “Pottery”. Eds. M. Gimbutas, Sh. Winn – D. Shimabuku, *Achilleion. A Neolithic Settlement in Thessaly, Greece. 6400-5600 BC. Monumenta Archaeologica* 14. Los Angeles (1989) 75-164.
- Yiouni 1996 P. Yiouni, “The Early Neolithic Pottery: Typology”. Ed. K. A. Wardle, *Nea Nikomedeia I: the Excavation of an Early Neolithic Village in Northern Greece 1961-1964. The Excavation and the Ceramic Assemblage. BSA Suppl.* 25. London (1996) 81-180.